

Älgens nässtyg - på spridning i Sverige?

BERT VIKLUND, SVEN HELLQVIST & HANS BARTSCH

Abstract: Previously published records from Sweden of the moose botfly, *Cephenemyia ulrichii* Brauer, 1862, include only larvae found in the northern parts of the country. For the first time imagines of the species are being reported from Sweden. Several records from the Stockholm area indicate that the species is spreading southwards in Sweden.

En grupp bland flugorna med intressant men samtidigt lite motbjudande biologi är styngen, fam. Oestridae. Gemensamt för styngen är att de är parasiter på större däggdjur. De svenska arterna fördelar sig på tre underfamiljer (tidigare ofta behandlade som separata familjer): Gasterophilinae (häststyg, 4 arter i Sverige) som utvecklas i matsmältningsapparaten hos hästdjur, Hypodermatinae (hudstyg, 3 arter) vars larver avslutar sin tillväxt i sk styngbulor under huden på större växtätare samt Oestrinae (nässtyg, 4 arter) vars larver utvecklas i nashålor och svalg hos större växtätare (Andersson 1988).

Eftersom flera av de svenska arterna angriper tamboskap har de bekämpats aktivt genom veterinärmedicinska insatser. Tre av dem klassas i den svenska rödlistan som utdöda och situationen för flera av de övriga arterna är oklar. En art som möjligen går mot strömmen, och sprider sig i landet, är älgens nässtyg, *Cephenemyia ulrichii* Brauer. Arten angriper älgar och har länge förmodats förekomma i landet (Bergman 1899). De första fynden rapporterades dock först nyligen efter påträffande av larver vid

obduktion av döda älgar. Steen m fl (1988; se även Andersson 1988) rapporterade totalt 11 nässtyngsangripna älgar från åren 1979-1986, samtliga från norra Sverige (ÅN, VB, NB, LY och ÅS). Vi redovisar här de första svenska fynden av den fullbildade flugan, fynd som gjorts både inom det tidigare kända utbredningsområdet i norr och söder därom i Svealand.

Aktuella fynd:

SÖ: Tyresta, 30.VII-14.IX.2001 (Bert Viklund, Lars-Ove Wikars & Hans Ahnlund). Ett exemplar i Malaisefälla på ett 450 hektar stort brandfält. Älgspillning fanns i fällans närhet. Ny för SÖ!

UP: S Gimo, 12.VIII.1994 (Bengt Ehnström). Ett exemplar i liten skogsdunge i ett brandfält. -Frösunda, 22.VIII.1999 (Karl-Johan Hedqvist). Flugan landade på samlaren! -Sundet mellan Stora och Lilla Änklingen, Simpnäs, 23.VIII.2001 (Hans Bartsch). En hona fångad med håv från kanot! Ny för UP!

ÅN: Sandviken, Norra Ulvön, 31.VII.2002 (Sven Hellqvist). En hona togs sittande strax intill vattenlinjen på sandig havsstrand.

VB: NV Hörnefors, 20.VI.2002 (Folke Gabrielsson). En hona togs sittande på slammet i ett hyggesdike.

Utseende

Många styng är till sitt yttre ganska lika humlor, med tät hårpäls och bjärta färger. *C. ulrichii* är närmast lik en ljunghumla,

Bombus jonellus, och är som denna gulhårig framtill och baktill på mellankroppen och har ett brett svart band mellan vingarna (Fig. 1). Bakkroppen är något gul på det första segmentet, vithårig i bakspetsen och för övrigt svart. *C. ulrichii* liknar mycket renens nässtyg, *C. trompe* (Modeer). De kan skiljas åt på att *C. ulrichii* har nästan helt svarthåriga lår medan låren hos *C. trompe* är gulhåriga vid basen. *C. ulrichii* är också större (kroppslängd 16-18 mm) och har en stark förmärkning på vingarna kring främre tvärribban. Ytterligare en skillnad mellan arterna är att behåringen på bakkroppspetsen hos *C. trompe* är gulaktig medan den hos *C. ulrichii* är vit.

Nycklar på svenska till våra nässtyg

(och andra styng) finns hos Bergman (1899; ger också nyckel till larver) och Andersson (1988).

Biologi

Nässtyngen lägger inte ägg utan larver, vilka i en vätskedroppe sprutas på överläppen på värdjuret, vilket för *C. ulrichii* alltså är älg. Förmodligen slickar värdjuret i sig larverna som sedan vandrar, via svalget, ”baklänges” upp i näshålan. Djur reagerar ofta häftigt på ljudet av styngflugor, med närmast panikartade språng och kast med huvudet. Detta har också observerats hos älgar som hör svärmande *C. ulrichii* (Kaarlo Nygren, pers. medd.). Som antyds av de här rapporterade fynden kan flygtiden för adulta *ulrichii* vara ganska

Fig. 1. Älgens nässtyg, *Cephemyia ulrichii*. Foto: Bert Viklund.

lång, från slutet av juni till början av augusti. Flertalet av fynden är dock från sensommaren, vilket även stämmer med flertalet av de fynd som gjorts i Finland (Kaarlo Nygren, Gunilla Ståhls, Antti Haarto och Jere Kahanpää, pers. medd.). Larvutvecklingen sker i näshålan och svalget och många larver kan förekomma tillsammans. Man har vid ett tillfälle hittat upp till 240 larver hos en älg (Zumpt 1965). Det förekommer tre larvstadier där det första anges vara så långt som 8 månader. De fullvuxna larverna (ca 4 cm långa) nyses ut av värdjuret under våren och försommaren och larverna förpuppar sig i marken.

Under normal jakttid är larverna fortfarande i första larvstadiet, bara någon millimeter långa och lätta att förbise. De larver som tidigare hittats i Sverige har alla varit i tredje larvstadiet och påträffats i älgar som genom olyckshändelser dött under våren (Steen m fl 1988).

Angrepp av nässtynglarver leder sällan till döden för fullvuxna älgar även om kraftiga angrepp torde medföra en försämrad kondition (Zumpt 1965). I litteraturen omnämnes en älgko med 115 tredje-stadielarver som hade blivit mycket försvagad, med minskat födointag och försenat pälsbyte som följd. För älgkalvar uppges dock kraftiga angrepp kunna medföra hög dödlighet (Zumpt 1965). En allvarlig komplikation som kan leda till dödsfall och som observerats hos renar (Bergman 1917), är då nässtynglarver av misstag tar sig ner i lungorna. Styngen är som regel värdspecifika men det förekommer att ”äggläggning” även sker på andra arter. På dessa kan de unga larverna orsaka visst besvär men de kan inte fullfölja sin utveckling. Flera fall av angrepp på människor av olika styng har noterats, bl a

har larver påträffats i ögongloben med ögonskador som följd (s k oftalmomyiasis). Detta har även rapporterats för *C. ulrichii* (Mikkola m fl 1982). Styngflugor kan vara närgångna. Vid två av fynden ovan var det flugan som uppsökte samlaren och liknande observationer har gjorts i Finland (Jere Kahanpää, pers. medd.). I HB:s fall cirklade djuret runt samlaren och förmodades initialt vara en broms. På liknande sätt har BV vid hjortronplockning drabbats av en närgången *Oedemagena tarandi* (kormfluga; renens hudstyng). Med tanke på risken för kommande besvär kan det vara klokt att vifta undan påflugna besökare – eller snabbt ta fram håven.

Utbredning

Enligt den palearktiska flugkatalogen från 1986 anges artens utbredningsområde som Centraleuropa. Dessutom finns underarten *ulrichii kaplanovi* (Grunin, 1947) beskriven från Ussurien i östligaste Ryssland. Frey (1914) anger dessutom att den rapporterats från norra Ryssland 1876, en uppgift som inte medtagits i flugkatalogen. Den finns förmodligen över större delen av det palearktiska område där älgen finns. I Finland påträffades älgens nässtyng första gångerna 1910 och 1913 (Frey 1914) och arten är nu vanlig över hela landet, möjligen med reservation för norra Lappland och Åland (Kaarlo Nygren, pers. medd.). I Norge gjordes de första fynden av arten 1987, då larver påträffades i en älgkalv från Pasvik i den nordöstligaste delen av landet (Nilssen & Haugerud 1994). Fyndet gjordes vid ett riktat eftersök efter arten i älgkalvar från olika delar av landet. Larver av *ulrichii* påträffades dock bara i en kalv.

I Sverige förefaller arten vara vitt spridd i norr och förekommer söderut åtminstone

till Mälardalen. Det kan misstänkas att åtminstone de nya fynden i Södermanland och Uppland, som gjorts inom områden där flugfaunan är förhållandevis väl känd, beror på en sentida utvidgning av utbredningsområdet, från norr eller direkt från Finland. De tidigare rapporterade fynden av larver (Steen m fl 1988) rörde till stor del bifynd som gjordes i samband med en studie av hjärnhinnemask på älg (Jan Chirico, pers. medd.). I den undersökningen ingick älgar från hela landet men stynglarver påträffades då bara i älgar från norra delen. Under senare år har dock larver påträffats även från Mälardalen (Jan Chirico, pers. medd.). Någon riktad studie efter just *C. ulrichii* i Sverige har dock inte rapporterats. Kanske är även de tidigare larvfynd i norr resultat av en sentida invandring till Sverige. De under senare decennier så kraftiga älgstammarna i Sverige bör åtminstone ha underlättat för *C. ulrichii* att etablera livskraftiga populationer.

Lite kuriosa

C. ulrichii beskrevs 1862 som resultat av en kunglig älgjakt, hållen av prins Friedrich Karl av Preussen i dåvarande Ibenhorst i nuvarande sydöstra Litauen. Överjägarmästare Ulrich vid hovet kunde då konstatera både larver i näshålan hos älgar (då observerades endast en larv per älg), och även den vuxna flugan som slagit sig ner på de nyss dödade älgarna.

Särskilt många nässtyngsangripna älgar har humoristiskt nog påträffats i *Näsåker* i Ångermanland (Steen m fl 1988) Älgarna torde rynka på näsan och fnysa åt lustifikationen.

Tack

Vi tackar Jan Chirico vid Statens Veterinärmedicinska Anstalt för upplysningar om de veterinärmedicinska undersökningarna, Kaarlo Nygren, Gunilla Ståhls, Antti Haarto och Jere Kahanpää för information om situationen i Finland samt Thomas Pape, Naturhistoriska riksmuséet, för diverse kommentarer. Dokumentationen av brandfältet i Tyresta har initierats och bekostats av Naturvårdsverket.

Citerad litteratur

- Andersson, H., 1988:** De svenska styngen. *Ent. Tidskr.* 109: 31-41.
- Bergman, A. 1899:** Om oestriderna och deras ekonomiska betydelse. *Ent. Tidskr.* 29: 133-155.
- Bergman, A. 1917:** Om renens oestrider. *Ent. Tidskr.* 38: 1-32, 113-146.
- Frey, R. 1914:** Cephemyia ulrichi Brauer, en på älg lefvande för landet ny oestrid. *Medd. Soc. Fauna et Flora Fenn. H 40:* 117-119.
- Mikkola, K., Silvennoinen, J. & Hackman, W. 1982:** Hirven nenäsaivartajan aiheuttama ihmisen oftalmomyiaasi. *Duodecim* 98: 1022-1025.
- Nilssen, A.C. & Haugerud, R.E. 1994:** The moose nose bot fly *Cephemyia ulrichii* Brauer (Diptera: Oestridae) reported in Norway for the first time. *Rangifer* 14: 89-92.
- Steen, M., Chirico, J. & Christensson, D. 1988:** *Cephemyia ulrichii* Brauer 1862, in Swedish moose. *Acta vet. Scand.* 29: 265-266.
- Zumpt, F. 1965:** *Myiasis in man and animals in the old world.* Butterworth & Co, London.

Författarnas adresser:

Bert Viklund, Naturhistoriska riksmuséet, Sektionen för entomologi, Box 50007, 10405 Stockholm
Sven Hellqvist, Älvtået 2, 903 60 Umeå
Hans Bartsch, Snövägen 24, 177 70 Järfälla